

Křesťanské ctnosti

Ladislav Hejdánek

♦ přípravné poznámky | výklad, česky, vznik: 24. 3. 1949 ♦ poznámka: výklad pro středoškolský kroužek Akademické Ymky (SKAY)

♦ preparatory notes | interpretation, Czech, origin: 24. 3. 1949

Křesťanské ctnosti¹ [1949]

Rozvrh. – Náměty, nápady.

Úvod.

Různá hloubka výkladu je možná; přesto však zůstává vždy *relativní*. Žádná věc není zcela profánní – nikdy však se profánnosti docela nevyhneme. Jde o úsilí chápat vše nově, znovu promýšlet, čistě, lépe, sobě blíže, rozumně, osobitě a osobně. (*Reflektování*.)

1.

Existencialistický ideál „čistého rozhodnutí“: nepřipustí se kontext, člověka nic nezachrání před svobodou, je „k svobodě odsouzen“; život je agregátem, akumulací „čistých“ rozhodnutí. Důsledky tohoto pojetí: neexistuje omluva, člověk je odpověden za vše. Proto se snaží odhalit, a tím vyřadit všechny své dosud nekontrolované pohnutky – čistí, očišťuje si místo pro své „čisté“, „absolutní“ rozhodnutí. Odtud psychologismus, rozklad aktivity a vůle, neschopnost činu.

Kritika:

I kdyby mohlo k takovému „čistému“ rozhodnutí dojít, bylo by to rozhodnutí naprosto nesmyslné, bez souvislosti, byl by to vlastně vždycky nový a nový začátek, nutně náhodný, nebylo by to vlastně rozhodnutí v pravém slova smyslu. Byl by to jakýsi výbuch podstatně přírodní nebo lépe fyzikální, geometrický. „Čisté rozhodnutí“ není tedy žádné rozhodnutí. Naopak patří k podstatě každého rozhodování, že není „čisté“, tj. že neznamená nový, jaksi absolutní počátek, nýbrž že navazuje, že je nesčetnými nitmi a nitkami spojeno s minulostí. Rozhodnutí je možné jenom na pozadí minulého života, na pozadí celého dosavadního myšlení i konání, na pozadí dřívějších rozhodnutí. V pravém slova smyslu rozhodnout se může jen člověk, který se už dříve rozhodoval, skutečného činu je schopen jen ten, kdo prokázal svou schopnost již nesčetnými činy předcházejícími.

2.

Všichni víme a známe, jakého soustředění je nám třeba, když děláme nějakou novou, nezvyklou práci. Dítě z obecné školy se div nepotí námahou, když k sobě lepí písmenka při psaní. Víme, jakého soustředění je potřeba, když chceme napsat na stroji dopis úplně bez chyby a píšeme dosud systémem „hledej a najdeš“. A mohl bych jmenovat tisíce příkladů dalších. Časem však nastává zlepšení: zvykáme si na polohu klapek na klávesnici, zvykáme si na potřebné pohyby při pletení svetrů, při psaní, zvykáme si číst písmenka po celých slovech a ve větách atd. atd. U každého zvyku uvědomění pozbývá zřetelnosti nebo mizí. Mluvíme přitom o výkonech zmechanizovaných.

Zvyk sám je vždy *periferní*: prsty za nás vykonají většinu námahy při hře na klavíru, dovedou si tak říkajíc poradit samy. My už nemusíme myslet na každý prst zvlášť, nemusíme se

¹ Rukopis poznámek k výkladu je datován „24. III. 1949“ a opatřen dodatečným přípisem „SKAY“ (Středoškolský kroužek Akademické Ymky). – Pozn. red.

starat o provedení všech detailů skladbou vyžadovaných. Právě tak při volejbalu, basketbalu, ping-pongu, tenisu a vůbec ve všech sportech naše pozornost není upjata ke všem, byť nezbytným maličkostem, myslíme v celcích, v celých hrách, v celých systémech, a náš zvyk obstará ty detaily.

Ale každou virtuózní se hlava uvolňuje pro tvorbu vyšších funkcí, vyšších úkonů. *Jenom na základě tohoto vyššího úsilí má zvyk své oprávnění, své místo a svou cenu.*

Každý zvyk znamená vlastně snahu, tendenci uchovat nejvyšší, vědomé sféry našeho života pro činnost vpravdě tvůrčí, novou.

3.

Z uvedených příkladů je patrna docela zřetelně ještě jedna věc. Když se někdo učí číst, psát, hrát na klavír, hrát tenis, počítat příklady z vyšší matematiky, potřebuje vždy něčí rady, zkušenosti, pokyny, prostě potřebuje učitele, ať živého (člověka), nebo alespoň nějaký úvod napsaný (knihu). To proto, že kdyby vše zkoušel sám, často by si navykl věci, které nejen že by neprospívaly jeho pokroku v učení, nýbrž naopak ještě by mu byly na překážku. A tu ovšem je jasné, že každý chce umět hrát třeba na klavír *co nejlépe* a naučit se tomu *co nejsnáze*. Tehdy však nutně musí jít k dobrému učiteli, musí dbát jeho rad a pokynů. Učitel ví spoustu věcí, kterými se nyní musíme řídit, abychom se naučili dobře hrát. Často sami ani neumíme posoudit, proč je ten či onen zvyk špatný, a učitel nám to musí vysvětlit. Ale často to hned ani nepochopíme, musíme učiteli věřit, protože to je dobrý učitel. A pod jeho vedením musíme řídit své zvykání, a navykli-li jsme si už něčemu nesprávnému, musíme ochotně podstoupit často těžkou a nepříjemnou kúru odvykání. V každém případě musíme bdít nad svými zvyky a musíme je řídit správným směrem.

4.

Tak je tomu ovšem nejen při hře na klavír, při čtení, psaní a počítání, ve sportech atd. Velmi podobně se má věc i v našem mravním životě. Tu teprve přicházíme k vlastnímu tématu dnešního večera. Je totiž možno, abychom si zvykali být laskaví, klidní, přívětiví, abychom si zvykali lidem pomáhat tak, že k tomu ani nepotřebujeme mnoho soustředění – pomáháme samozřejmě. Pravím: je to možné. Ale na první pohled se to zdá velice divné a snad nesympatické: představte si, že někdo *zvykne* mít rád druhé lidi. Ani mu to nedá žádnou námahu – má je rád samozřejmě a téměř by nám vyklouzlo: automaticky. Což není takový zvyk něčím, čemu bychom se měli co nejvíc bránit? Cožpak skutečná láska není slavné rozhodování s celým tím velkým morálním aparátem, který máme k dispozici?

Ale tu bych vám radil, abyste se pozastavili nad takovou poznámkou. Co vlastně by chtěl ten člověk, který mluví: Pryč se zvykem, pryč s povrchností, pryč s automatikou atd.? Nepochybně by chtěl ideální rozhodování, „čisté“ rozhodování. A tu jistě vzpomenete na tu existencialistickou náladu, o které jsem mluvil na počátku. Vždyť ten člověk je takový malý titánek: on by chtěl teď, v této chvíli, bez pomoci, sám, jak jest, absolutně, čistě, jen a jen mravně, a docela ne zvykově se rozhodnout, že pomůže tomu a tomu člověku. A odmítá mu pomoci, je-li přimíšen nějaký znečišťující prvek, jako je třeba zvyk nebo lítost, soucit,

náklonnost atd. Jen čistě, absolutně mravní rozhodnutí, stojící jen a jen na odpovědnosti, na povinnosti, na příkazu, ale na ničem už jiném.

My jsme už kritizovali tuto náladu, která dnes převládá v tom nebo onom odstínu po celém světě, především ovšem v tak zv[aných] křesťanských zemích, tj. na západě. Odmítáme takové pojetí. Člověk se nemůže rozhodovat čistě, řekli jsme. A nikoli proto, že to patří k jeho zatížení, nýbrž proto, že to patří k podstatě rozhodování. I zvyk, všechny zvyky patří k rozhodování, k účinné a platné práci; zvyk patří i k našemu mravnímu životu. Člověk se nerodí s láskou v srdci, musí se těžce učit mít lidi rád, musí se učit jim pomáhat. My všichni musíme důvěřovat alespoň v něčem svým rodičům, učitelům, starším i mladším přátelům; musíme si nechat radit, musíme se ochotně nechat vychovávat; ale ovšem dnes už tu nestojíme s prázdnýma rukama a s prázdnou duší, i my už máme své zkušenosti, můžeme své učitele a přátele kontrolovat, někdy se můžeme rozhodnout i proti jejich radě – ale proč tak činíme? Za čím lepším jdeme, než k čemu nás oni chtějí přivést? O čem jsme tak hluboce a silně přesvědčeni, že jdeme svou cestou? Můžeme si to zodpovídat před svým svědomím? Můžeme to těm přátelům vysvětlit, aby tomu rozuměli? Můžeme je přesvědčit, že tak je to lépe a správněji, a můžeme je pozvat, aby šli s námi?

A tak musíme vychovávat sami sebe, musíme vychovávat (a nejen radou, nýbrž i příkladem beze slova) i jiné, a hlavně, nezapomínejme, musíme být neustále ochotni se dát vychovávat sami těmi, kterým věříme a s kterými žijeme. Výchovou nabýváme určitých zkušeností, ale i jistého cviku, učíme se být lepšími (až i dobrými), laskavějšími, učíme se lépe a více pomáhat atd. atd. To všechno jsou zvyky, na nichž stavíme vždy výš. Nezapomínejme, že jsme si řekli, že zvyk je oprávněn a vůbec je možný jenom při neustálém vyšším úsilí životním. A tak ctnostmi dosahujeme jakési virtuozity životní – někdo větší, někdo menší, ale nezáleží na tom, na jakém stupni virtuozity už je, nýbrž jak usiluje o to, aby uměl ve svém životě hrát co nejlépe a co nejslavněji.

5.

Nejsou ovšem jen čtyři ctnosti ani jich není jen sedm. Vůbec nejde o to, kolik je ctností; že se mluví o čtyřech, je proto, aby se mohly ukázat alespoň některé základní typy na ukázkou. I mezi nimi jsou ovšem přechody. Ale pro nás je podstatné, že člověk se ctností může a musí učit, že se nikdy ctnostným nestane, když o to velice, velice neusiluje. Víme také, že to není žádné snižování ctností, považujeme-li je za jakýsi zvyk nebo za jakousi virtuozitu. To proto, že jistě nikdo si nezvykne mít lidi rád, kdo je nezačal mít rád; a jistě si nikdo nezvykne jiným pomáhat, jestliže jim dosud nepomáhal. Jméno ctnost je jistě jen opis pro projevy té pravé, veliké, skutečné lásky. Zvykáme-li si lidi milovat, stává se to alespoň trošičku naší přirozeností; a to je jistě začátek naplnění lásky.

6.

Nakonec bych chtěl upozornit na jednu „ctnost“, která má mezi ostatními nepochybně jakési zvláštní postavení: sama o sobě ctností není, ale stává se jí ve službě ostatním ctnostem. Je to rozumnost. To slovo má ostatně nejenom jeden význam, ale já budu mluvit o tom jeho významu, pro který má alespoň u nás v češtině společný kořen se slovy „rozum“ a „rozuměti“. V originále užívá autor slova *prudence*, což se dá překládat také jako moudrost nebo opatrnost, v němčině někdy až Klugheit – chytrost (ale sympatická chytrost). Slovo je odvozeno původně z latiny *prudentia* a znamenalo tam schopnost předvídati, tedy jakousi předvídavost, ale také znalost, zkušenost, rozumnost, opatrnost, důvtip, chytrost. *Prudens* doplňkově znamenalo také vědomě, úmyslně, naschvál.

Já tedy vyjdu od této *vědomosti* a *úmyslnosti*. Je totiž jasné, že rozum musí svítit na cestu citům, jak to řekl Masaryk.² Ale rozum sám o sobě nikdy ještě nic nevyzkoumal a jistě nikdy už nevyzkoumá. Rozum *musí* sloužit, nejenom že sloužit má. Musí, aby byl vůbec někde platný. Ale naproti tomu je ctnostem nezbytný. A tak skutečně v jistém smyslu je rozum a rozumnost klíčem ke všem ctnostem. V čem je tato rozumnost? Tu bych musel slovy neumělými opisovat něco, co už převzácně je vyjádřeno v oné 28. kapitole u Jóba,³ kterou jste si měli, jak jsem vás prosil, doma přečíst. Přečtu ji tedy nakonec jako nejlepší po mém soudu vysvětlení rozumnosti, oné ctnosti, která slouží všem ostatním ctnostem a která je jim zároveň pevným základem.

² Srv. T. G. Masaryk, *Ideály humanitní (Několik kapitol)* [1901], in: týž, *Ideály humanitní a texty z let 1901–1903* (Spisy T. G. Masaryka, sv. 25), vyd. M. Kosák, Praha 2011, str. 38–70, zde str. 66: „Hledejme vzdělání; právě proto, že cit je slepý, musíme citu svítit rozumem.“ – Pozn. red.

³ Srv. *Jb* 28. – Pozn. red.